

STANOWISKO REICHSWEHRY WOBEC SA W OKRESIE PRZEJMOWANIA WŁADZY W NIEMCZECH PRZEZ NARODOWYCH SOCJALISTÓW (1933 - 1934)

I. UWAGI WSTĘPNE

W dotychczasowych badaniach nad ruchem narodowosocjalistycznym stosunkowo niewiele uwagi poświęcono oddziałom szturmowym NSDAP (*Sturmabteilungen der NSDAP*) — SA. Każda próba jednoznacznego określenia miejsca i roli SA w ruchu narodowosocjalistycznym i w III Rzeszy winna uwzględnić w głównej mierze wzajemne zależności istniejące między oddziałami szturmowymi a organizacją polityczną (*Politische Organisation*) — PO ruchu nazistowskiego, interakcje zachodzące między SA a oddziałami ochronnymi NSDAP (*Schutzstaffeln der NSDAP*) — SS, a także stosunki SA z armią niemiecką.

Dowództwo *Reichswehry* utrzymywało w sposób mniej lub bardziej oficjalny trwały kontakt z głównymi działającymi organizacjami paramilitarnymi typu *völkische*, liczenie występującymi w Niemczech po pierwszej wojnie światowej. Stanowiły one naturalną rezerwę ograniczonej do 100 tys. osób armii niemieckiej. Jedną z najważniejszych organizacji tego rodzaju były oddziały szturmowe NSDAP. Niezwykle interesującym okresem w polityce *Reichswehry* wobec SA była faza przejmowania władzy w Niemczech przez nazistów, tj. lata 1933 - 1934.

II. STANOWISKO REICHSWEHRY WOBEC SA PRZED 30 I 1933 R.

Pierwsze kontakty SA z *Reichswehrą* zaczęły się właściwie już w momencie utworzenia tej formacji w 1921 r. w Monachium. Ogniwem gwarantującym łączność między armią a oddziałami szturmowymi był oficer w sztabie dowódcy monachijskiego okręgu *Reichswehry* (*Wehrkreis VII*) — kpt. Ernst Röhm¹. Wkroczenie wojsk francusko-belgijskich do Zagłębia Ruhry (11 I 1923) w związku z niewypełnieniem przez Niemcy zobowiązań reparacyjnych skłoniło dowództwo VII okręgu *Reichswehry* do objęcia protekcją ważniejszych bawarskich organizacji paramilitarnych². Obok wyposażenia i uzbrojenia dowództwo armii bawarskiej zapewniło SA udział w kierowanych przez siebie ćwiczeniach wojskowych. Podczas puczu monachijskiego (8-9 XI 1923) generalicja bawarska odmówiła jednakże swojego wsparcia projektowanemu przez A. Hitlera, H. Göringa i E. Röhma „marszowi na Berlin”. Koncepcja zamachu stanu nie odpowiadała bowiem założeniom separatystycznej polityki prowadzonej przez rząd i dowództwo armii bawarskiej wobec Republiki Weimarskiej³.

¹ R. Kühnl, *Der deutsche Faschismus in Quellen und Dokumenten*. Köln 1975, ss. 121 - 122; E. Deuerlein, *Hitlers Eintritt in die Politik und die Reichswehr*. „Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte” 1959, H. 1, s. 179.

² H. Volz, *Daten der Geschichte der NSDAP*. Berlin—Leipzig 1937, s. 54; T. Vogel-sang, *Die Reichswehr in Bayern und der Münchener Putsch 1923*. „Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte” 1957, H. 1, ss. 91 - 101; H. Bennecke, *Hitler und die SA*. München—Wien 1962, ss. 83 - 84.

³ Archiwum Akt Nowych. Konsulat Generalny RP w Monachium (dalej — AAN KG RP Monachium) 14, Kampfbund bawarski, ss. 251 - 253; Archiwum Akt Nowych. Ministerstwo Spraw Zagranicznych — Wydział Zachodni (dalej — AAN MSZ — Wyd. Zach.) 4494, raporty KG RP w Monachium w sprawie separatyzmu bawarskiego, ss. 53 - 56.

Po niepowodzeniu puczu monachijskiego rozpoczął się nowy pod względem kwalitatywnym okres w stosunkach między armią niemiecką a oddziałami szturmowymi NSDAP. Kształtowało go kilka wyznaczników: w taktyce ruchu nazistowskiego zaszły konstytutywne zmiany. Miejsce niesprawdzonej koncepcji „marszu na Berlin” zajęła koncepcja *quasi* — legalnej walki o władzę polityczną w Niemczech. W myśl tej koncepcji SA miała stanowić gwardię terrorystyczno-propagandową NSDAP, nie zaś rodzaj formacji militarnej⁴; platforma stosunków między armią a oddziałami szturmowymi uległa rozszerzeniu z uwagi na ogólnoniemiecki zasięg ruchu hitlerowskiego — począwszy od II połowy lat dwudziestych. Relacje zachodzące dotąd między VII okręgiem *Reichswehry* i SA zostały niejako wkomponowane w stosunki *Reichswehry* — SA; wśród generalicji i wyższego korpusu oficerskiego zauważalny stał się proces dyferencjacji stanowisk i postaw wobec SA.

Po przedterminowym opuszczeniu więzienia w Landsbergu (20 XII 1924) Hitler przystąpił do odbudowy ruchu narodowosocjalistycznego. Chcąc zapewnić sobie wyłączną kontrolę nad SA wydał 3 XII 1928 r. specjalny rozkaz partyjny, zabraniający nazistom jakichkolwiek związków z armią⁵. Rozkaz Hitlera podyktowany był również wspomnianymi zmianami w taktyce ruchu. Kierownictwo NSDAP usiłowało traktować SA jako posłuszny instrument walki politycznej, który powinien otrzymać „pełną samodzielność jedynie w zakresie służby wewnętrznej”⁶. W tej sytuacji „ta część dowódców SA, która wywodziła się jeszcze z okresu *Freikorpsów* przejawiała ukrytą skłonność do buntu”. Dążenie do uniezależnienia się od politycznego kierownictwa partii wynikało zarówno z głębokiej nieufności generacji uczestników wojny do polityków, jak też z niepohamowanej ambicji przekształcenia SA w rezerwową i permanentnie szkolną część armii. Na tym tle dochodziło do zadrażnień w stosunkach między kierownictwem terenowych organizacji partyjnych a lokalnymi dowódcami SA, które przerodziły się wkrótce w otwarty konflikt między kierownictwem politycznej organizacji NSDAP pod przewodnictwem Gregora Strassera a Głównym Dowództwem SA (*Oberste SA-Führung* — OSAF) z Franzem Pfeffer von Salomonem na czele.

Spory te umilkły na pewien okres po zmianach personalnych dokonanych we władzach naczelnych SA: Hitler sam mianował siebie głównym dowódcą tej formacji (2 IX 1930), zaś szefem sztabu został Röhm (5 I 1931), który właśnie wrócił z Boliwii.

Niemal nazajutrz potem przystąpił Röhm do reorganizacji strukturalnej SA, przekształcając zdecentralizowane i partykularystyczne frakcje w formację paramilitarną NSDAP centralistycznie zarządzaną i funkcjonującą w oparciu o wzory ściśle wojskowe.

Według szacunków policyjnych w grudniu 1931 r. Röhm mógł dysponować prywatnymi siłami zbrojnymi w liczbie ok. 200 tys. ludzi⁷, zaś w styczniu 1933 r. liczba ta osiągnęła pułap 300 tys. osób⁸. Najwyższymi jednostkami strukturalnymi tej for-

⁴ A. Hitler, *Mein Kampf*. München 1940, Bd. II, s. 176.

⁵ H. Bennecke, *op. cit.*, s. 159; T. Vogelsang, *Reichswehr, Staat und NSDAP. Beiträge zur deutschen Geschichte 1930-1932*. Stuttgart 1962, s. 118; J. Wheeler-Bennett prześledza termin ogłoszenia wspomnianego rozkazu na 1927 r. Por. J. Wheeler-Bennett, *The Nemesis of Power. The German Army in Politics 1918-1945*. New York 1969, ss. 205, 227.

⁶ A. Krebs, *Tendenzen und Gestalten der NSDAP. Erinnerungen an die Frühzeit der Partei*. Stuttgart 1959, ss. 7, 64.

⁷ W. Sauer, *Die Mobilmachung der Gewalt*. W: K. D. Bracher, W. Sauer, G. Schulz, *Die nationalsozialistische Mächttergreifung. Studie zur Errichtung des totalitären Herrschaftssystem in Deutschland 1933/34*. Köln—Opladen 1960, s. 853.

⁸ H. Bennecke, *op. cit.*, s. 213.

macji były *SA-Obergruppen* odpowiadające armii oraz *SA-Gruppen* stanowiące równoważnik korpusu wojskowego. Granice ich zasięgu zbiegały się z granicami *Wehrkreise*⁹. Począwszy od 1930 r. poszczególne jednostki oddziałów szturmowych prowadziły aktywne ćwiczenia wojskowe, natomiast w roku następnym rozpoczęło się regularne szkolenie oficerów *SA* (*SA-Führer*).

Stanowisko *Reichswehry* wobec *SA* w latach 1925 - 1932 określała wypadkowa postaw i zapatrywań młodszego korpusu oficerskiego i żołnierzy oraz generalicji i wyższego korpusu oficerskiego.

Większość oficerów młodej generacji, sfrustrowanych brakiem perspektyw w ograniczonej do 100 tys. osób armii niemieckiej, sympatyzowała z oddziałami szturmowymi, wiążąc z ruchem hitlerowskim określone nadzieje na przewyżczenie obowiązujących restrykcji wersalskich. Zjawisko to dało się już zauważyć w postawie słuchaczy monachijskiej szkoły oficerskiej podczas wspomnianego puczu listopadowego¹⁰. Podobnym centrum oddziaływań nazistowskich był poczdamski korpus oficerski¹¹, chociaż jako nosiciel tradycji gwardii pruskiej winien był on posiadać szczególny *immunitet* wobec wszelkich ruchów rewolucyjnych. Pronazistowskie nastroje w szeregach młodych oficerów i żołnierzy armii niemieckiej ujawnił *in extenso* proces przed Sądem Najwyższym w Lipsku (13 IX - 4 X 1930) przeciw trzem ulmskim porucznikom artylerii. Oskarżonych oficerów: Richarda Scheringera, Hansa Friedricha Wendta i Hansa Ludina obciążono zarzutem, że celem ich działalności było stworzenie w armii sprzyjających warunków dla nazistowskiego ruchu wywrotowego. W trakcie procesu ujawnione zostały liczne kontakty młodych oficerów *Reichswehry* z *OSAF* w Monachium¹².

Bardziej zróżnicowane podejście do *SA* prezentowała generalicja i kadra wyższych oficerów. Linia podziału przebiegała tutaj między grupą jawnych zwolenników *SA* i całego ruchu hitlerowskiego (gen. Werner von Blomberg, płk Walter von Reichenau, gen. Karl-Heinrich von Stülpnagel, płk Ludwik von Beck) a grupą generałów życzliwie usposobionych lub poszukujących kompromisowych rozwiązań w stosunkach z *SA* (gen. Kurt von Schleicher, gen. Wilhelm von Groener, gen. Günther von Hammerstein-Equort, gen. Ferdinand von Bredow, gen. Fedor von Bock, gen. Erich Freiher von dem Bussche-Ippenburg).

W latach 1926 - 1932 dominującą postacią w Ministerstwie *Reichswehry* (*Reichswehrministerium* — *RWM*) był gen. Kurt von Schleicher¹³. Decydował on w tym czasie *de facto* o całokształcie polityki *RWM*. Wobec ruchu hitlerowskiego Schleicher, który od 1 VI 1932 r. pełnił funkcję ministra *Reichswehry*, stosował taktykę „obłaskawiania” (*Zähmungstaktik*) o wyraźnie ambiwalentnym charakterze. Z jed-

⁹ G. Castellan, *Le réarmement clandestin du Reich 1930 - 1935*. Paris 1954, s. 339.

¹⁰ T. Vogelsang, *Die Reichswehr in Bayern...*, ss. 98 - 99 (Dokumentation); W. Sauer, *op. cit.*, s. 699.

¹¹ *Ibidem*, s. 738.

¹² AAN MSZ-Wydz. Zach. 4756, raporty Poselstwa Polskiego w Berlinie w sprawie procesu oficerów *Reichswehry* z 28 września 1930 r. i 7 października 1930 r., ss. 307 - 317, 330 - 335.

¹³ AAN MSZ-Wydz. Zach. 4520, raport piosła A. Wysockiego z 7 grudnia 1932 r. prezentujący sylwetkę gen. K. von Schleichera, ss. 144 - 149; F. Hossbach, wspominając tamten okres, pisał: „Nicht die Reichswehrminister (Gessler und Groener) und nicht die Chefs der Heeresleitung (Heye und Freiherr von Hammerstein) sind zwischen 1926 und 1932 die tatsächlich entscheidenden Männer in der Politik der Bendlerstrasse (gmach *RWM* — J. J. W.) sondern der bis 1932 im Hintergrunde stehende Schleicher”. Por. F. Hossbach, *Zwischen Wehrmacht und Hitler 1934 - 1938*. Wolfenbüttel — Hannover 1949, s. 89.

nej strony próbował on kolaborować z OSAF¹⁴, zaś z drugiej usiłował zwalczać oddziały szturmowe¹⁵.

Jego plan przewidywał stworzenie na bazie SA wojskowej organizacji, pełniącej powinności pomocnicze wobec *Reichswehry*, a tym samym postawienie jej pod nadzorem RWM. Najrozmaitsze warianty tego planu były rozpatrywane bądź to podczas tajnych pertraktacji z Röhmem, bądź to przy okazji oficjalnych enuncjacji politycznych¹⁶, spotykając się ustawicznie z tym samym niepowodzeniem. Wraz ze zdobyciem władzy przez Hitlera (30 I 1933) i objęciem stanowiska ministra *Reichswehry* przez gen. Wernera von Blomberga taktyka Schleichera legła w ruinach.

III. ROLA I MIEJSCE SA W PAŃSTWIE NARODOWOSOCJALISTYCZNYM. WIZJA PAŃSTWA SA (SA-STAAAT)

Rok 1933 zainauguował aktywną działalność SA w aparacie państwowym. W procesie przejmowania władzy w Niemczech przez nazistów SA odegrała rolę wiodącą. Terror brunatnych bojówek stanowił dopełnienie procesu „ujednolicenia” (*Gleichschaltung*), czyli całokształtu przedsięwzięć zmierzających w kierunku podporządkowania wszystkich dziedzin życia publicznego doktrynie wodzostwa i hierarchicznej zależności. Swe terrorystyczne powinności wypełniały oddziały szturmowe w ramach tzw. policji pomocniczej (*Hilfspolizei*) oraz jako nadzór obozów koncentracyjnych¹⁷.

Po przejściu władzy przez Hitlera zapanował w Niemczech chaos często sprzecznych koncepcji dotyczących modelu przyszłego państwa narodowosocjalistycznego¹⁸. Obok innych oligarchów hitlerowskich, również Röhm posiadał własny ideał państwowości. Ideałem tym miało być państwo SA (*SA-Staat*), w którym oddziały

¹⁴ Schleicher doprowadził do uchylecia 2 stycznia 1931 r. zakazu przyjmowania nazistów do armii oraz angażowania ich w arsenalach i magazynach (*Dokumente zur deutschen Geschichte 1929 - 1933*, Hrsg. von W. Ruge und W. Schumann, s. 31), zawarł z Röhmem 21 marca 1931 r. tajny układ zapewniający partycypację pojedynczych SA-manów w służbie *Grenzschutz* oraz legalizujący *post factum* rozpoczętą reorganizację militarną SA (T. Vogelsang, *Reichswehr, Staat und NSDAP...*, ss. 118 - 119, 156 - 160), na przełomie 1931/1932 r. pertraktował zresztą nieskutecznie z Röhmem w sprawie poparcia NSDAP dla planu kanclerza Heinricha Brüninga, przewidującego pozaparlamentarną prolongatę kadencji prezydenta Paula von Hindenburga (H. Brüning, *Memoiren*. Stuttgart 1970, ss. 473, 500 - 501; J. Goebbels, *Vom Kaiserhof zur Reichskanzlei*. München 1941, ss. 19 - 21).

¹⁵ 8 kwietnia 1932 r. Schleicher zgodził się na zakaz działalności SA, ale potem ze względów taktycznych zmienił zdanie (T. Vogelsang, *op. cit.*, ss. 449 - 457), 1 grudnia 1932 r. Schleicher zaproponował prezydentowi Hindenburgowi dokonanie rozłamu w NSDAP przez wciągnięcie do rządu G. Strassera (T. Vogelsang, *Zur Politik Schleichers gegenüber der NSDAP 1932*. „Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte” 1958, H. 1, ss. 86 - 118; por. też R. Ryska, *Państwo stanu wyjątkowego*. Wrocław 1964, s. 151).

¹⁶ AAN MSZ-Wydz. Zach. 4502, raport pocią A. Wysockiego z 28 lipca 1932 r. dotyczący planu reorganizacji armii niemieckiej, zaprezentowanego 26 lipca 1932 r. w przemówieniu radiowym przez Schleichera, ss. 51 - 53; 14 września 1932 r. utworzona została z inicjatywy Schleichera organizacja pod nazwą Kuratorium Rzeszy do spraw Wojskowego Przystosowania Młodzieży, której zadaniem było podporządkowanie wszystkich niemieckich związków zbrojnych RWM. Por. W. Sauer, *op. cit.*, s. 725.

¹⁷ *Dokumente zur deutschen Geschichte...* s. 48; *Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunals*. Vol. I - XLII, Nürnberg 1947 - 1949, Vol. IX, ss. 169, 268; R. Schnabel, *Macht ohne Moral. Eine Dokumentation über die SS*. Frankfurt/M. 1957, s. 18; H. Höhne, *Der Orden unter dem Totenkopf. Die Geschichte der SS*. Hamburg - Gütersloh 1967, ss. 93 - 94.

¹⁸ *Trial...* Vol. XIV, s. 412; W. Sauer, *op. cit.*, ss. 925 - 926, 929.

szturmowe sprawowałyby bezpośrednio władzę. Dążenia Röhma, zmierzające w kierunku stworzenia SA-Staat, koncentrowały się na trzech płaszczyznach: publiczno-prawnej, administracyjnej i militarnej.

Płaszczyzna publiczno-prawna. Już wiosną 1933 r. Röhm przystąpił do utworzenia w ramach SA własnego instrumentu policyjnego (*SA-Feldpolizei*), który wkrótce pod pozorem zwalczania wykroczeń członków SA postępował ze swoimi ludźmi nie mniej arbitralnie i barbarzyńsko jak ze swoimi przeciwnikami¹⁹. Na podstawie ustawy „o zabezpieczeniu jedności partii i państwa” z 1 XII 1933 r. powołane zostało specjalne sądownictwo SA, wykluczające policję z dochodzeń karnych wobec członków tej formacji. W tym samym dniu Röhm mianowany został ministrem bez teki w gabinecie Hitlera. Proces przenoszenia funkcji publiczno-prawnych na SA zakończony został wraz z wydaniem przez Röhma (12 XII 1933) *Regulaminu kar służbowych (SA-Dienststrafordnung)* oraz *Ogólnego regulaminu służbowego (Allgemeine Dienstordnung)*²⁰.

Płaszczyzna administracji państwowej. W pierwszych tygodniach sprawowania władzy przez nazistów, szef sztabu SA Röhm powołał komisarzy specjalnych *OSAF (Sonderkommissare des Obersten SA-Führers)* przy rządach krajowych i nadprezydentach prowincji pruskich. Wydana przez Röhma instrukcja z 12 V 1933 r. określała zakres kompetencji komisarzy specjalnych. Mieli oni koordynować współdziałanie SA z władzami administracji i nadzorować wykonanie ich decyzji. Uzyskali również prawo konfiskaty broni i amunicji znajdującej się w nielegalnym posiadaniu oraz uczestniczyli w powoływaniu i szkoleniu funkcjonariuszy *Hilfspolizei*. Komisarze specjaliści byli również upoważnieni do powoływania pełnomocników nadzwyczajnych *OSAF (Sonderbeauftragte des Obersten SA-Führers)* przy prezydentach rejencji, ci zaś — pełnomocników przy *landratach* powiatowych. Począwszy od lutego 1933 r., *OSAF* przystąpiła do obsadzania stanowisk prezydenckich i urzędniczych w policji Prus i innych krajów niemieckich. Stanowiska komisarzy, pełnomocników i prezydentów policji powierzane były lokalnym dowódcom SA bez potrzeby zatwierdzania nominacji (w dwóch pierwszych przypadkach) ze strony władz państwowych²¹. Wkrótce komisarze i pełnomocnicy SA uzyskali *de facto* kontrolę nad organami administracji państwowej lub wręcz przejęli ich kompetencje.

Płaszczyzna militarna. Pierwszy rok sprawowania władzy w Niemczech przez narodowych socjalistów charakteryzował się też masowym napływem nowych członków do SA. Akcja werbunkowa objęła zbankrutowanych w wyniku kryzysu gospodarczego przedstawicieli drobnomieszczaństwa, młodszych wiekiem członków innych związków zbrojnych, którzy dobrowolnie wybierali SA ze względu na skuteczniejszą propagandę i większe możliwości awansu oraz członków wszystkich *volkistowskich* związków zbrojnych, którzy w następstwie procesu ujednoczenia zostali przymusowo wcieleni do SA (do 6 XI 1933).

¹⁹ AAN KG RP Monachium 17, s. 10.

²⁰ R. Diels, *Lucifer ante portas*. Zürich [b.d.], s. 189; R. Kühnl, *op. cit.*, s. 240; R. Schnabel, *op. cit.*, ss. 34-35.

²¹ G. Schulz, *Die Anfänge des totalitären Massnahmenstaates*, W: K. D. Bracher, W. Sauer, G. Schulz, *Die nationalsozialistische...*, ss. 512-513; J. Jędrzejewski, *Hitlerowska koncepcja administracji państwowej 1933-1945. Studium polityczno-prawne*. Wrocław 1974, ss. 133-138. Podział terytorialny w obrębie administracji ogólnej był trójstopniowy w Prusach (prowincja — rejencja — powiat) i dwustopniowy w innych krajach. Por. J. Wąsicki, *Rzesza a kraje niemieckie 1914-1949*. Poznań 1977, ss. 251-252.

Zgodnie z rozkazem Röhma (6 XI 1933) została następnie przeprowadzona reorganizacja strukturalna SA²². Oddziały szturmowe zostały podzielone na trzy części: — aktywna SA (*aktive SA*) — zrzeszała wyłącznie dotychczasowych członków tej formacji;

- I rezerwa SA (*SA-Reserve I*) — obejmowała tę część *Stahlhelmu*, którą tworzyli jedynie byli żołnierze frontowi (*Kernstahlhelm*);
- II rezerwa SA (*SA-Reserve II*) — składała się z pozostałych związków zbrojnych, które podporządkowały się OSAF.

W okresie od stycznia do marca 1934 r. Röhm dokonał także dalszej rozbudowy własnego sztabu. Obok istniejących już wydziałów osobowego, prawnego, higieny i kilku innych utworzone zostały urzędy mające priorytetowe znaczenie z punktu widzenia jego koncepcji państwowotwórczych. Były to: urząd polityczny (*Politisches Amt*), urząd prasowy (*Presseamt*), urząd propagandy (*Propagandaamt*) oraz urząd ministerialny (*Ministeramt*). Ten ostatni, utrzymując łączność z szefami misji zagranicznych oraz z różnymi *attaché* wojskowymi akredytowanymi w Berlinie, stanowiąc niemalże replikę niemieckiego MSZ²³. Sztab OSAF stanowił więc coś w rodzaju autonomicznego rządu, na czele którego stał Röhm. W szczytowym okresie swojego rozwoju (kwiecień-maj 1934) oddziały szturmowe miały 4,5 mln członków zrzeszonych w 10 *SA-Obergruppen* i 30 *SA-Gruppen*²⁴.

Po gwałtownym zburzeniu starego systemu politycznego nie nastąpił w Niemczech właściwy dla klasycznych rewolucji okres stabilizacji²⁵, umożliwiający zbudowanie nowego państwa na gruzach *ancien régime*. Latem 1933 r. rewolucja narodowa przeszła w fazę wewnętrznych rozgrywek między partykularystycznymi interesami notabli hitlerowskich. Walka toczyła się nie o podział funkcji, lecz o podział władzy. Na przełomie lat 1933/1934 najpoważniejszymi atutami w tej walce rozporządzał Röhm. *SA-Staat* dysponowało autonomicznym rządem (sztab OSAF) o szeroko rozbudowanej strukturze organizacyjnej, utrzymującym kontakty z zagranicą, infiltrującym głęboko do administracji państwowej III Rzeszy oraz posiadającym cztery i pół milionowe siły zbrojne autentycznie zagrażające egzystencji *Reichswehry*. Z nieukrywaną obawą o własne pozycje w III Rzeszy patrzyli na *SA-Staat* prominenci prawego skrzydła *NSDAP* skupieni wokół H. Göringa oraz przywódcy *SS* z Heinrichem Himmlerem i *SD (Sicherheitsdienst)* z Reinhardem Heydrichem na czele.

Walka o miejsce SA w III Rzeszy rozgrywała się tym niemniej tam, gdzie stykały się wzajemnie ze sobą interesy *Reichswehry* i röhmskiej armii rewolucyjnej.

IV. POLITYKA REICHSWEHRY W OKRESIE WALKI O „DRUGĄ REWOLUCJĘ”

Jedną z podstawowych zasad polityki *Reichswehry* w okresie Republiki Weimarskiej było zabezpieczenie sobie monopolu wojskowego i nietolerowanie żadnej innej siły militarnej w państwie. Stanowisko *Reichswehry* wobec licznych i róż-

²² *Trial...*, Vol. XLII, s. 214, Vol. XXI, s. 125.

²³ *Trial...*, Vol. XXI, s. 142; H. Volz, *op. cit.*, s. 60; W. Sauer, *op. cit.*, ss. 933-934.

²⁴ W tym *aktive SA* liczyły ok. 1 mln członków. Por. *Trial...*, Vol. XXI, ss. 142, 145; H. Bennecke, *op. cit.*, s. 213; H. Volz, *op. cit.*, ss. 59-60.

²⁵ Proces stabilizacji występujący w klasycznych rewolucjach dokonywa się poprzez stworzenie nowego aparatu przymusu w połączeniu z ugruntowaniem nowego obowiązującego porządku prawnego łącznie z ustawodawstwem konstytucyjnym. Por. C. Brinton, *Die Revolution und ihre Gesetze*. Frankfurt/M. 1959.

nicowanych pod względem proveniencji politycznej związków zbrojnych określały w głównej mierze dwa punkty widzenia.

Po pierwsze, zgodnie z pryncypialnie rozumianą ponadpartyjnością (*Überparteilichkeits-Prinzip*) utrzymywała ona również stosunki, chociaż mniej oficjalnie, z nienacjonalistycznymi organizacjami paramilitarnymi.

Po drugie, dążyła do „odpolitycznienia” organizacji bojowych, czyli do oderwania ich od partii politycznych i postawienia pod własne zwierzchnictwo.

Zadanie przejęcia związków zbrojnych dla celów szkolenia przedwojskowego oraz odciążenia ich od walki politycznej zostało powierzone utworzonemu przez ministra Schleichera (14 IX 1932) Kuratorium Rzeszy do spraw Wojskowego Przysposobienia Młodzieży (*Reichskuratorium für Jugendertüchtigung — RKJ*)²⁶. Pod przewodnictwem generała piechoty w stanie spoczynku Edwina von Stülpnagela organizacja ta zrzeszała członków *Stahlhelmu*, *Jungdeutscher Orden*, *Wehrwolfu*, *SA* oraz chwilowo członków *Reichsbanneru*²⁷. Ponadpartyjny charakter instytucji stał się pod znakiem zapytania, gdy okazało się, że *SA* wykorzystywała tę organizację wyłącznie dla własnych interesów militarnych, nie dając się odwieść od swego politycznego kursu i gdy *Reichsbanner* zdystansował się wobec niej pod naciskiem *SPD*.

Sytuacja uległa zmianie w sposób zasadniczy w momencie zdobycia władzy przez Hitlera. Jednym z pierwszych posunięć nowo mianowanego ministra *Reichswehry*, W. von Blomberga było powołanie na stanowisko szefa urzędu ministerialnego gen. W. von Reichenau, od dawna ostentacyjnie popierającego ruch hitlerowski. Zaczęły się też znaczne przesunięcia w gremiach kierowniczych korpusu oficerskiego, które spowodowały pozbawienie władzy i rozkład „grupy Schleichera”, a tym samym określonej warstwy oficerskiej w historii *Reichswehry*. Jej miejsce zajęła wraz z Blombergiem i Reichenauem warstwa oficerska nowego typu, charakteryzująca się rozluźnieniem związków z pruską tradycją militarną, ignorancją we wszystkich kwestiach niewojskowych oraz otwartością wobec nowych prądów ideologicznych, a w szczególności wobec ruchu faszystowskiego.

Wprawdzie minister Blomberg w swej pierwszej odezwie *Do sił zbrojnych* (1 II 1933) proklamował nieugiętą wolę „utrzymania *Reichswehry* zgodnie z testamentem swoich poprzedników jako ponadpartyjnego instrumentu władzy państwowej”²⁸, ale jak się wydaje, było to tylko pozorne dotrzymanie wierności tradycji seecktowskiej, dyktowane stanem niepewności odnośnie do reakcji ze strony Hindenburga i tej części korpusu oficerskiego, która nie opowiadała się za ruchem hitlerowskim.

Zasada ponadpartyjności w rozumieniu nowego dowództwa *Reichswehry* sformułowana została w lutym 1933 r. w postaci ostrożnie brzmiącej dyrektywy „konsekwentnego niemieszania się” władzy wojskowej „w wewnętrzną walkę polityczną”, a także gwarantującej „przyjaźń” ze strony armii niemieckiej wobec tych wszystkich związków zbrojnych, które „przynajmniej do opieki nad obroną kraju i praktycznie ją potwierdzają”²⁹.

Tak zredagowana zasada ponadpartyjności tolerowała *de facto* akty terroru

²⁶ Por. G. Castellan, *Tajna remilitaryzacja Niemiec w okresie międzywojennym*, „Dzieje Najnowsze” nr 1/2, 1971, s. 77.

²⁷ AAN MSZ-Wydz. Zach. 4756, szczegółowy raport posła polskiego w Berlinie na temat charakteru i struktury związków bojówkowych w Niemczech, ss. 355 - 369. Por. też F. Stuhlmann, *Deutsche Wehrmacht*, Berlin 1934, ss. 276 - 277.

²⁸ F. Stuhlmann, *Deutsche Wehrmacht*..., s. 276.

²⁹ W. Sauer, *op. cit.*, ss. 718 - 719, 725 - 726, 734 - 743.

i przemocy bojówek hitlerowskich wobec przeciwników politycznych, preferowała *volkistowskie* związki zbrojne, dystansując się zarazem wobec pacyfistycznego *Reichsbanneru* oraz pozwoliła na niedopuszczalny z punktu widzenia interesów *Reichswehry* wzrost wpływów SA w III Rzeszy, zagrażający jej własnej egzystencji.

Wprawdzie Hitler obiecał kierownictwu *Reichswehry*, że nie myśli o żadnym wojskowym wykorzystaniu SA³⁰, ale dotychczasowe doświadczenia z jego obietnicami dawały pewien powód do ostrożności. Niewątpliwym *spiritus rector* polityki *Reichswehry* — Reichenau wystąpił w tej sytuacji z propozycją wcielenia SA jako milicji do systemu obrony terytorialnej kraju.

Na podstawie zawartego układu między RWM a OSAF (17 V 1933) sprawy obrony granic miały w zasadzie należeć do kompetencji *Reichswehry*, a wszystkie związki zbrojne miały być podporządkowane w sprawach militarnych RWM. Na okres ćwiczeń miały one otrzymywać karabiny i pistolety, nie mogły natomiast dysponować bronią ciężką. Zgodnie z powyższym porozumieniem SA miała w przyszłości funkcjonować jako ośrodek militarnej aktywizacji pozostający poza *Reichswehrą*³¹. Już wtedy więc zapadła decyzja inkorporacji całego „prywatnego ruchu zbrojnego” do SA. Było to na pewno zgodne z wymogami *Gleichschaltung*, ale zarazem kolidowało z interesami armii niemieckiej. *Reichswehra*, chcąc nadal pełnić funkcję *supremus arbiter* wobec licznych związków zbrojnych, powinna była nie tylko zabiegać energicznie o utrzymanie, ale i wzmocnienie związków nienazistowskich oraz o dalszą rozbudowę RKJ. Ale również i te niezbędne środki ostrożności umknęły uwadze RWM.

Ostateczne uregulowanie wszystkich wspomnianych wyżej problemów nastąpiło podczas konferencji dowódców SA i SS, która odbyła się w Bad Reichenhall (1-3 VII 1933) w obecności Hitlera i Reichenaua. Wydane przez Hitlera *Wytyczne w sprawie przygotowania obrony Rzeszy (Weisungen für die Vorbereitung der Reichsverteidigung)* sankcjonowały formalnie plan Reichenaua. Na tej podstawie SA została włączona do rozbudowywanej właśnie straży granicznej (*Grenzschutz*), otrzymując dostęp do magazynów broni. Personel *Grenzschutzu* miał czuwać nad właściwym wyszkoleniem SA-manów. Obok zadań obronnych powierzone zostały SA również zadania szkoleniowe. Utworzona w tym celu organizacja szkolenia przedwojskowego (*Ausbildungswesen der SA-AW*) kierowana była przez SA-Obergruppenführera Friedricha Wilhelma Krügera. W ciągu każdego roku F. W. Krüger miał przekazać w ten sposób 250 tys. SA-manów, którzy w razie wojny winni być przekazani do dyspozycji *Reichswehry*³². Za zgodą Reichenaua Krüger przejął i podporządkował również swemu urzędowi RKJ. Tym samym Reichenau urzeczywistnił swój plan kombinacji, której elementami miały być *Reichswehra* i SA, ale ofiarował mu wszystkie inne związki zbrojne wraz z RKJ.

Podjmując ponowną próbę rozwiązania problemu SA zamierzał on równocześnie oddzielić elitarną armię zawodową od skorumpowanych i często zdemoralizowanych dowódców SA przez stworzenie specjalnie dla nich oddziałów milicyjnych oraz zapewnić sobie kontrolę nad SA poprzez AW i *Grenzschutz*, w *Grenzschutzu* przez oficerów *Reichswehry* szkolących i nadzorujących SA-manów, w AW przez przydzielonego Krügerowi oficera łącznikowego oraz oficerów nadzoru i instrukcji³³.

³⁰ Propozycje i żądania wobec *Reichswehry* wysunięte zostały przez Hitlera podczas spotkania z generalicją w dniu 3 lutego 1933 r. w mieszkaniu Hammersteina i ujęte w pięciu punktach: 1) zbrojenia, 2) szkolenie wojskowe, 3) zwalczanie pacyfizmu, 4) ograniczenie SA do zadań politycznych, 5) niemieszanie się armii do walki wewnętrznej. Por. *ibidem*, s. 719.

³¹ *Ibidem*, ss. 797, 885 - 888, 939 - 940.

³² *Trial...*, Vol. XXVIII, s. 584, Vol. XXIX, s. 3.

³³ *Trial...*, Vol. XXIX, s. 2, Vol. XXXI, ss. 165 - 167.

Każdorazowy oficer łącznikowy występował w charakterze szefa sztabu AW. Niezależnie od tego przy wszystkich wyższych sztabach SA mieli być mianowani oficerowie łącznikowi, spełniający funkcje nadzoru nad SA ze strony RWM. Otrzymali oni zadanie skrupulatnego meldowania dowództwu armii „wszystkich pośliznięć SA w niepożądanym kierunku”³⁴. Dążył on wreszcie do rozbicia SA od wewnątrz poprzez ewentualny sojusz reakcyjnej *Reichswehry* z konserwatywnym *Stahlhelmem* w ramach *Grenzschutzu*.

Postanowienia konferencji z Bad Reichenhall zbiegły się w czasie z akcją powstrzymywania przez kierownictwo NSDAP fali rewolucyjnego terroru SA, zagrożającego strukturze gospodarki kapitalistycznej oraz suwerenności armii (lipiec-sierpień 1933)³⁵.

Szef sztabu SA Röhm zdawał sobie sprawę z tego, że radykalizm drobnomieszczański SA został skrzętnie wykorzystany do walki z komunistami i demokracją niemiecką przez pozostające w sojuszu z burżuazją i wielkimi agrariuszami prawe skrzydło NSDAP. W tych okolicznościach w środowisku SA pojawiło się hasło „drugiej rewolucji”.

Pojęcie „drugiej rewolucji” miało w szeregach SA podwójne oblicze. Kadra przywódcza, złożona z dawnych *Freikorpslehrów*, widziała w „drugiej rewolucji” możliwość zapewnienia sobie kluczowych stanowisk w armii, gospodarce i administracji. Masy członkowskie SA, złożone z elementów napływowych, które zasilily jej szeregi w czasie kryzysu ekonomicznego lat 1929-1933, wyobrażały sobie „drugą rewolucję” jako utrzymanie *in continuo* stanu otwartego terroru i bezprawia, a w dalszej części jako możliwość sprawowania władzy przez uzbrojone bojówki³⁶.

„Drugą rewolucję” zamierzał Röhm przeprowadzić przy pomocy „rewolucyjnej armii narodowej”, której utworzenie winno być nastąpić w dwóch kolejnych etapach:

1) przekształcenie oddziałów szturmowych w milicję nazistowską, niezależną od *Reichswehry* i wciągnięta do preliminarza budżetowego. OSAF miało zarazem przejąć *Grenzschutz* pod swój wyłączny zarząd, zaś stopnie oficerów SA winny być respektowane na równi ze stopniami oficerów *Reichswehry*³⁷;

2) inkorporację *Reichswehry* do SA i przejęcie przez Röhma stanowiska ministra wojny³⁸.

Wyobrażenia Reichenaua i Röhma dotyczące rozwiązania problemu SA kolidowały zatem ze sobą *a priori*.

Pierwszą płaszczyznę konfliktu stanowił *Grenzschutz*. SA-mani sprawujący na podstawie układu reichenhallskiego służbę w straży granicznej utworzyli specjalne kompanie polowe (*Feldstürme*) przystosowane do struktury *Grenzschutzu*³⁹. Dowódcy *Feldstürme* żądali teraz coraz częściej odpowiednich stanowisk dowódczych w *Grenzschutzu*. RWM nie zamierzało jednakże ograniczyć swoich prerogatyw, tym

³⁴ W. Sauer, op. cit., ss. 893-894.

³⁵ Walkę z przestępczością SA prowadzili głównie H. Göring oraz kierownik urzędu pruskiego *Gestapo* Rudolf Diels. Por. R. Diels, *Lucifer ante portas...*, ss. 173-175, 184-185, 189-190; H. Volz, op. cit., s. 36 — na temat rozwiązania *Hilfspolizei*.

³⁶ F. Ryszka, op. cit., s. 175; M. Cygański, *SS w ruchu narodowosocjalistycznym i w III Rzeszy 1925-1945*. Poznań 1978, s. 106.

³⁷ W. Sauer, op. cit., s. 938.

³⁸ H. Rauschnig, *Gespräche mit Hitler*. Zürich-Wien-New York 1940, ss. 142-145; G. Buchheit, *Soldatentum und Rebellion. Die Tragödie der deutschen Wehrmacht*. Rastatt bei Baden-Baden 1961, s. 26; H. Höhne, op. cit., s. 90; J. Benoist-Mechin, *Niemcy i armia niemiecka 1918-1933*. Warszawa [b.r.w.]. T. II, ss. 274-275.

³⁹ W. Sauer, op. cit., s. 939.

bardziej iż zgłaszane pretensje groziły zajęciem magazynów broni straży granicznej przez SA. Konflikt doprowadził do przerwania z inicjatywy Röhma służby SA-mannów w *Grenzschutz*.

Szef sztabu SA zdołał również ominąć próbę zmajoryzowania tej formacji przez znacznie liczniejszy *Stahlhelm*, gdy 6 XI 1933 r. dokonał reorganizacji strukturalnej swoich oddziałów⁴⁰. Udało mu się również odizolować szkolenie wojskowe studentów od pokrytej siatką stanowisk kontrolnych RWM organizacji Krügera, a następnie podporządkować je wyłącznie sobie⁴¹. W grudniu 1933 r. Röhm polecił założyć przy każdej SA-Obergruppe i SA-Gruppe specjalne stráže sztabowe (*Stabswachen*)⁴².

Drugą płaszczyznę konfliktu stanowiła już cała struktura niemieckich sił zbrojnych. Na początku lutego 1934 r. Röhm wysłał ostro brzmiący memoriał do RWM, w którym „cały obszar obrony terytorialnej kraju został uznany za domenę wpływów SA”. Jednocześnie *Reichswehr* miała się odąd ograniczyć do szkolenia dowódców i żołnierzy oraz ich przekazywania do SA jako gotowy materiał⁴³. Oficerowie armii niemieckiej winni być oddani do dyspozycji SA jako doradcy. Wkrótce potem Röhm wystosował oddzielny memoriał do Hitlera, postulując w nim utworzenie wspólnego ministerstwa dla wszystkich sił zbrojnych państwa połączonych z SA. Była to już nie ukryta, ale otwarta zapowiedź walki z *Reichswehr*ą.

Ostatecznie Blomberg odwołał się do Hitlera, który za cenę wprowadzenia w armii insygniów NSDAP i tzw. paragrafów aryjskich (*Arierparagraphen*) skłonił Röhma do udziału we wspólnej konferencji wyższych dowódców *Reichswehry*, SA i SS w gmachu przy Bendlerstrasse (28 II 1934)⁴⁴.

Podczas konferencji Hitler wyraźnie zaznaczył, że idea milicji o jakiej myślał Röhm nie odpowiada jego planom stworzenia armii narodowej (*Volksheer*) z powszechnym obowiązkiem służby wojskowej i bazującej na *Reichswehrze*. SA musi pozostać organizacją polityczną, a *Reichswehr*a wyłącznym reprezentantem sił zbrojnych narodu. Na zakończenie konferencji Blomberg i Röhm podpisali układ, który uznawał wyłączną odpowiedzialność RWM za obronę Rzeszy oraz przygotowanie i ewentualne prowadzenie wojny. SA miała partycypować w systemie obronnym Rzeszy jedynie pod kontrolą RWM poprzez szkolenie przedwojskowe, szkolenie nie objętych powszechnym obowiązkiem służby wojskowej oraz utrzymanie w zdolności do służby wojskowej wyżej wymienionych i rezerwistów.

28 II 1934 r. był punktem zwrotnym w stosunkach między SA a *Reichswehr*ą na drodze do „nocy długich noży” (30 VI - 2 VII 1934).

Szef sztabu SA, poza całą serią wiosennych defilad, capstrzyków i demonstracji siły swych oddziałów, przystąpił do forsownego uzbrajania *Stabswachen*. Jedna tylko z tych prywatnych straży dowódców SA, należąca do SA-Gruppe Nordwest miała od 6 000 do 8 000 ludzi stale uzbrojonych w karabiny i karabiny maszynowe⁴⁵. Zbrojenie *Stabswachen* było możliwe dzięki broni powierzonej SA przez *Reichswehr*e

⁴⁰ Trial..., Vol. XXI, s. 125, Vol. XLII, s. 214.

⁴¹ Trial..., Vol. XLII, s. 422.

⁴² Trial..., Vol. XXXVI, s. 72.

⁴³ E. Paterna, W. Fischer, K. Gossweiler, et al., *Deutschland von 1933 bis 1939*. Berlin 1969, ss. 114-115; J. Wheeler-Bennet, op. cit., s. 309.

⁴⁴ W. Erfurth, *Die Geschichte des deutschen Generalstabes von 1918 bis 1945*. Göttingen - Berlin - Frankfurt /M. 1957, s. 157.

⁴⁵ Trial..., Vol. XXXVI, s. 72; J. Engelbrechten, *Eine braune Armee entsteht. Die Geschichte der Berliner-Branderburger SA*. München-Berlin 1937, s. 288; G. Buchheit, op. cit., s. 27; H. Bennecke, *Die Reichswehr und der „Röhm-Putsch“*. München - Wien 1964, s. 45.

(w ramach *Grenzschutz*) oraz dzięki zakupom zagranicznym (m.in. z Belgii i Gdańska)⁴⁶.

Niewątpliwe osłabienie pozycji Röhma w III Rzeszy po 28 II 1934 r. natychmiast znalazło odzwierciedlenie w jego popularności i reputacji w *OSAF*. W łonie dowództwa *SA* zarysowały się wówczas trzy odrębne grupy.

Pierwsza grupa to najbliższe otoczenie Röhma, złożone z najwyższych dowódców *SA*, których łączyły wspólne plany jej przebudowy w „rewolucyjną armię narodową”. Ścisłe kierownictwo *SA* tworzyli: dowódca *SA-Obergruppe* Bawarii — August Schneidhuber, dowódca *SA-Obergruppe* Śląska — Edmund Heines, zastępca Röhma, *SA-Obergruppenführer* Fritz Ritter von Krausser oraz dowódca *SA-Obergruppe* Berlina-Brandenburgii — Karl Ernst.

Drugą grupę stanowili ci oficerowie, którzy nie byli dopuszczeni do ścisłego kierownictwa, ale wobec swego szefa sztabu wykazywali lojalność i subordynację. Byli to: *SA-Obergruppenführer* F. Pfeffer von Salomon, *SA-Obergruppenführer* Dietrich von Jagow i inni.

Trzecią grupę tworzyli dowódcy *SA* opozycyjni wobec Röhma. Należeli do niej w głównej mierze *SA-Obergruppenführer* Victor Lutze oraz *Reichsführer SS* H. Himmler. Agentem Himmlera w sztabie *SA* był szef *AW*, oficer *SS* i *SA-Obergruppenführer* H. Krüger.

Generalicja przyjęła wobec Röhma stanowisko wyczekujące. Nie podejmując żadnych wrogich przedsięwzięć, bacznie obserwowała *SA*; podczas konferencji w Bad Nauheim (7 V 1934) głównodowodzący *Reichswehry* (*Chef der Heeresleitung*) gen. Werner von Fritsch zobowiązał obecnych na niej wyższych dowódców armii do ewidencjonowania wszelkich uchybień *SA* wobec postanowień układu lutowego⁴⁷.

W dniach od 11 do 12 kwietnia 1934 r. Hitler w towarzystwie Blomberga, Fritscha i dowódcy marynarki (*Chef der Marineleitung*) adm. Raedera uczestniczył w bałtyckich manewrach niemieckiej floty wojennej⁴⁸. Podczas rozmów prowadzonych na pokładzie pancernika *Deutschland* Hitler zagwarantował armii — w zamian za jej poparcie w sprawie sukcesji po Hindenburgu — redukcję oddziałów *SA* o 2/3 ich stanu. Pozostała część oddziałów miała być kontrolowana przez Ligę Narodów w zamian za koncesje mocarstw zachodnich w zakresie zbrojeniowej emancypacji Niemiec⁴⁹.

Plany redukcji *SA* spotkały się z gwałtownym odzewem Röhma, który w oświadczeniu złożonym wobec korpusu dyplomatycznego i prasy zagranicznej jeszcze raz podkreślił swe niezłomne stanowisko w tej kwestii⁵⁰.

Wiosną 1934 r. triumwirat Göring-Himmler-Heydrich przystąpił do wstępnych przygotowań akcji terrorystycznej wymierzonej przeciw *SA* i „drugiej rewolucji”.

⁴⁶ Podczas rozbijania *SA* w lipcu 1934 r. skonfiskowano taką ilość broni, że odpowiadała ona uzbrojeniu około 10 dywizji piechoty *Reichswehry* według układu wersalskiego. Por. W. Sauer, *op. cit.*, s. 926.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 951.

⁴⁸ J. Wheeler-Bennett, *op. cit.*, s. 312; W. Shirer, *Aufstieg und Fall des Dritten Reiches*. Köln — Berlin 1961, s. 212; G. Buchheit, *op. cit.*, ss. 31-32; E. Crankshaw, *Gestapo — narzędzie tyranii*. Warszawa 1958, ss. 81-82; W. Kozaczuk, *Wehrmacht 1933-1939*. Warszawa 1971, ss. 114-115; por. również odmienne stanowisko w tej kwestii, jakie prezentuje W. Sauer, *op. cit.*, s. 948.

⁴⁹ AAN KG RP Monachium 36, raporty konsula generalnego A. Lisiewicza (2 II 1934 r. oraz 12 II 1934) w sprawie możliwości przyznania Niemcom prawa do zwiększenia stanu liczebnego *Reichswehry* pod warunkiem zmiany charakteru *SA*. Po raz pierwszy Hitler wystąpił z propozycją redukcji *SA* o dwie trzecie stanu jej posiadania 21 lutego 1934 r. wobec ministra do spraw Ligi Narodów Antona Edena.

⁵⁰ R. Kühnl, *op. cit.*, ss. 241-242.

którą oznaczono kryptonimem *Kolibier*⁵¹. Do wspólnego frontu przeciw SA została również włączona *Reichswehra*.

W zakresie informowania Heydricha o sytuacji w SA wyróżnili się generał w stanie spoczynku hr. Friedrich von Schulenburg oraz dowódca 7 dywizji piechoty w Monachium, gen. Wilhelm Adam, wierny przyjaciel *SS-Gruppenführera* Heinricha Schmausera. 16 V 1934 r. odbyła się w Bad Nauheim kolejna narada generalicji pod przewodnictwem Fritscha. Po zapoznaniu się z treścią „porozumienia *Deutschland*”, zebrani generałowie jednogłośnie zaakceptowali Hitlera jako następcę Hindenburga. Z uwagi na brak jakichkolwiek przedsięwzięć dotyczących redukcji SA, Blomberg szorstko przypomniał Hitlerowi w Neudeck o jego zobowiązaniach wobec armii mówiąc, że w Niemczech nie ma miejsca „dla głosicieli nowej rewolucji” (21 VI 1934)⁵². Dnia 23 VI 1934 r. szef Ogólnego Urzędu *Reichswehry* (*Allgemeines Heeresamt*) płk. Fritz Fromm poinformował zebranych oficerów o potrzebie współpracy z *SS*, w związku ze spodziewanym w najbliższym czasie lub jesienią puczem Röhma⁵³. Oficerowie zostali poinstruowani, że w razie potrzeby powinno się wydać *SS* broń oraz środki transportu. Powinna być przy tym w pierwszej kolejności użyta broń *Grenzschutz*, aby jednocześnie rozbroić SA. W dniu następnym Fritsch polecił dowódcom korpusów *Reichswehry* wprowadzenie stanu pogotowia w swoich oddziałach.

Charakterystyczne są przy tym różnice w rozkazach do *SS* i armii. Gdy *SS* przygotowywała się już do ataku, to *Reichswehra* nie знаła nawet konkretnego terminu rewolty Röhma, co pozwala wątpić w jej autentyczność.

Kiedy dowódcy SA zwrócili uwagę na pogłoski o rzekomym puczu, przystąpili natychmiast do ich dementowania. Heines uczynił to wobec dowódcy *Reichswehry* na Śląsku, gen. Ewalda von Kleista, zaś Ernst starał się przekonać o tym dyrektora ministerialnego do spraw policji w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych Rzeszy (*Reichsministerium des Innern — RMdI*) — Kurta Daluege. Tymczasem Daluege zjawił się zaraz potem u Reichenaua i powiadomił go, że w Berlinie odbyła się właśnie konferencja wyższych dowódców SA, gdzie ustalono dyrektywy dla przewidzianego wkrótce puczu przeciw armii(!)⁵⁴. Wkrótce potem Reichenau polecił wykluczyć Röhma z Niemieckiego Związku Oficerskiego (*Deutscher Offizier Bund*)⁵⁵, aby w razie ewentualnego oskarżenia go o zdradę stanu nie naruszyć honoru armii.

30 VI 1934 r. stanowił pod wieloma względami datę zwrotną w historii III Rzeszy. W następstwie „nocy długich noży”, czyli krwawych czystek przeprowadzonych w dniach od 30 czerwca do 2 lipca 1934 r. wobec dowódców SA przez olbrzymi front antagonistów z *SS* na czele, oddziały szturmowe straciły swą dominującą pozycję w III Rzeszy. Miejsce SA w hierarchii eksponentów nazistowskich zajęła *SS*. W *NSDAP* ugruntowali swą pozycję przywódcy prawego skrzydła partii. Gdy miesiąc po rozgromieniu SA zmarł prezydent Hindenburg, *Reichswehra* złożyła Hitlerowi przysięgę na wierność. Proces przejmowania władzy przez Hitlera w Niemczech został zakończony.

Reichswehra nie odegrała wprawdzie decydującej roli w rozprawie z SA, ale błędem byłoby sądzić, że zachowała bierną postawę. Patrole wojskowe osłaniały „Brunatny dom” w Monachium przed ewentualną próbą ataku ze strony oddziałów SA, a samochód pancerny *Reichswehry* towarzyszył Hitlerowi jako osłona w drodze

⁵¹ R. Dieß, op. cit., ss. 209 - 212, 279, 289.

⁵² H. Höhne, op. cit., s. 100.

⁵³ W. Sauer, op. cit., s. 956.

⁵⁴ *Trial ...*, Vol. XII, s. 193.

⁵⁵ „Der Spiegel” z 15 V 1957, s. 23.

do Bad Wiessee, gdzie dokonano czystek wśród głównych prominentów SA. Oddziały *Reichswehry* otoczyły również siedzibę głównego zgrupowania SA w Berlinie — dzielnicę Tiergarten — umożliwiając funkcjonariuszom SD i *Gestapo* sprawniejsze przeprowadzenie aresztowań osób umieszczonych na listach proskrypcyjnych, wywożonych następnie na rozstrzelanie⁵⁶.

Oddziały *Reichswehry* wspólnie z SS i policją wzięły również udział w akcji forsowania koszar SA we Wrocławiu. Właśnie interwencja wojska zmusiła SA-manów do kapitulacji. Zostali oni później zdziiesiątkowani⁵⁷. Śląski korpus *Reichswehry* gen. Kleista wystąpił wtedy także w innej, bezprecedensowej w skali całych Niemiec roli, tłumiąc terror SS, gdy w pewnym momencie przybrał on niespotykane dotąd wymiary. Na Pomorzu Zachodnim *Reichswehra* „w pełnym rynsztunku bojowym” czuwała nad przebiegiem akcji⁵⁸.

Na podstawie wydanego przez Blomberga rozkazu (5 VII 1934) *Reichswehra* przystąpiła z kolei do rozbrajania oddziałów szturmowych. Cała skonfiskowana broń przeszła na własność armii⁵⁹.

Dowództwo armii niemieckiej zachowało przychylną bierność nawet wobec morderstw popełnionych przez SS na osobach generałów *Reichswehry*: byłego ministra armii i kanclerza K. von Schleichera oraz byłego szefa urzędu ministerialnego w RWM, F. von Bredowa. Zostali oni oskarżeni o zdradzieckie kontakty z Francją⁶⁰. Reichenau podyktował natychmiast komunikat do prasy, że Schleicher został zabity przy próbie oporu podczas rewizji, zaś Blomberg — ustosunkowując się do wspomnianej zbrodni — powiedział, że „każda rewolucja ma swoje defekty”. Jedynie feldmarszałek A. von Mackensen i gen. G. von Hammerstein podnieśli głosy zdecydowanego protestu. Ostatecznie dopiero 3 I 1935 r. podczas tajnego posiedzenia kierownictwa NSDAP i armii niemieckiej ustalono, że obaj generałowie zostali zamordowani przez pomyłkę. Ta „rehabilitacja” nigdy nie została podana do publicznej wiadomości.

V. UWAGI KOŃCOWE

Stanowisko *Reichswehry* wobec wydarzeń, jakie rozegrały się w Niemczech w związku z procesem przejmowania władzy przez nazistów, określała beztraska polityka sojuszu RWM z Hitlerem i polityka prowadzona przez Blomberga i Reichenaua. Brak skutecznego oporu wobec tej polityki ze strony korpusu oficerskiego, podoficerów i wyszkolonych żołnierzy był zdeterminowany przez co najmniej trzy czynniki:

- 1) stanowisko dowództwa armii wobec rządów Republiki Weimarskiej, które uważano za przejściowe i pozbawione legitymacji do sprawowania władzy;
- 2) niemal jednoznacznie pozytywne nastawienie korpusu oficerskiego wobec ruchu hitlerowskiego zarówno przed, jak też po 30 stycznia 1933 r. Szczególnie po objęciu władzy przez Hitlera i złożeniu przezeń obietnic w zakresie dozbrojenia Niemiec (3 II 1933) zaciera się zauważalna dotąd linia podziału w stanowisku generalicji

⁵⁶ M. Cygański, op. cit., ss. 131-132.

⁵⁷ M. Cygański, *SS w pruskich prowincjach Śląska 1928-1935*. „Studia Śląskie. Seria nowa” T. XXV, 1974, ss. 222-223.

⁵⁸ B. Drewniak, *Początki ruchu hitlerowskiego na Pomorzu Zachodnim 1923-1934*. Poznań 1962, s. 205.

⁵⁹ *Ibidem*, ss. 212-213.

⁶⁰ H. Gisevius, *Jusqu'a la lie...* Paris 1948, ss. 170, 182-183, 193, 200; H. Rausching, op. cit., ss. 155, 158.

i młodszego korpusu oficerskiego wobec nazistów. Jeżeli ów podział jeszcze istniał, to było to bardziej kwestią temperamentu niż zapatrywań politycznych. Oficerom sztabowym i generałom brakowało raczej namiętności i bezwarunkowej opcji na rzecz Hitlera, tak powszechnej przecież wśród młodszych oficerów;

3) brak odpowiedniego przywódcy w korpusie oficerskim, który mógłby stworzyć w jego szeregach ruch opozycyjny.

Reichswehra, dla której przywrócenie potęgi Rzeszy było bez porównania ważniejsze od formy państwa, przyjęła jako wyznacznik swej polityki wewnętrznej zasadę ponadpartyjności, pozwalającą zarówno pełnić służbę wojskową wobec republiki, jak też zachować w tym względzie pewien margines swobody, umożliwiający akceptację rewizji istniejących stosunków. Zasada ponadpartyjności, stworzona przez szefa *Heeresleitung* gen. Hansa von Seeckta, posłużyła jako wielce przydatny instrument w polityce Schleichera wobec republiki, który bardziej niż Groener lub Hindenburg przyczynił się do jej upadku. Po 30 stycznia 1933 r. zasada owa przybrała zmodyfikowaną postać, polegającą na konsekwentnym niemieszaniu się władz wojskowych w wewnętrzną walkę polityczną; jako taka stanowiła ona teoretyczne uzasadnienie dla ówczesnej polityki *Reichswehry* wobec reżimu hitlerowskiego. Polityka ta pozwoliła w gruncie rzeczy na: 1) gwałtowane zburzenie starego systemu politycznego (to, na co Mussolini potrzebował kilku lat, Hitler osiągnął w ciągu kilku miesięcy); 2) tolerowanie aktów terroru i przemocy bojówek SA wobec przeciwników politycznych; 3) niedopuszczalny z punktu widzenia własnych interesów wzrost wpływów SA w III Rzeszy; 4) stabilizację reżimu hitlerowskiego w wyniku dramatycznych wydarzeń z 30 czerwca 1934 r.

Stosunki SA z armią niemiecką po „nocach długich noży” przeszły w fazę obustronnej życzliwości. Punktem wyjścia do takiego ich ułożenia była z jednej strony drugorzędna rola SA w III Rzeszy, zaś z drugiej — zagrożenie monopolu wojskowego armii przez SS. Po 30 czerwca 1934 r. SA wyznaczono funkcję instrumentu wychowawczo-szkoleniowego NSDAP⁶¹. Obok zadań szkolenia wojskowego rekrutów i rezerwistów była ona także odpowiedzialna za ich wychowanie polityczne w duchu nazistowskim. Wyrazem pomyślnie układających się stosunków SA z armią był zamiar Blomberga dotyczący utworzenia wspólnego frontu przeciw SS. Również po reorganizacji naczelných władz wojskowych oraz towarzyszących im zmianach personalnych w lutym 1938 r. stosunki SA z *Wehrmacht*em nie uległy pogorszeniu. Platformę ich wzajemnej współpracy stanowiły m.in. wspólnie przygotowywane akcje w ramach aneksji Austrii oraz agresji przeciw Czechosłowacji i Polsce.

Józef Janusz Węc

⁶¹ AAN MSZ — Wydż. Zach. 4536, raport konsula RP w Szczecinie w sprawie działalności cywilno-wojskowej na terenie Pomorza Pruskiego, ss. 16-18 (25 II 1935); AAN MSZ — Wydż. Zach. 5431, raport konsula RP we Frankfurcie/M. dotyczący nastrojów wśród „starej SA”, ss. 62-64 (18 I 1935); AAN MSZ — Wydż. Zach. 4521, raport konsula RP w Opolu w sprawie zadań SA po 30 czerwca 1934 r., ss. 104-105 (8 III 1935); *Trial...* Vol. XXXII, s. 50; M. Cygański, *SS w polityce zagranicznej III Rzeszy w latach 1934-1945*. Warszawa — Wrocław 1975, ss. 57-62, 72-74, 109, 133, 146-147, 149-152.